

LESZEK HAJDUKIEWICZ, MIECZYŚLAW BARCIK

WYDZIAŁ TEOLOGICZNY (1850 – 1954)

I. Zarys dziejów wydziału i organizacja studiów. Kancelaria i opis zespołu

I. 1. Zarys dziejów wydziału i organizacja studiów

Historia Wydziału Teologicznego w okresie ostatnich 105 lat jego przynależności do Uniwersytetu Jagiellońskiego (1850 – 1954) była szczególna¹. Na mocy uchwały Rady Ministrów z 11 VIII 1954 r.² wydział wcielono do Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. Do końca roku akad. 1953/54 był on natomiast integralną częścią składową uniwersytetu, zrównaną w prawach, kompetencjach i obowiązkach z innymi wydziałami. W latach 1852 – 1879 Wydział Teologiczny stanowił swoistą enklawę w strukturze organizacyjnej uniwersytetu, później (1880 – 1939) nadal zachował szereg odrębności ustrojowej.

¹ Podstawowa literatura do dziejów Wydziału Teologicznego UJ z lat 1850 – 1954: W. M. Bartel, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego na przełomie dwóch wieków (od 2 poł. XIX w. do końca I wojny światowej)*, „Analecta Cracoviensia”, T. 1, Kraków 1969, s. 404–428; Tenże, *Przyczynek do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego jako ośrodka naukowego Metropolii Krakowskiej za czasów II Rzeczypospolitej (1918 – 1939)*, „Analecta Cracoviensia”, T. 3, Kraków 1971, s. 423–437; Tenże, *Naukowy mecenat Adama Stefana Sapiehy*, [w:] *Księga Sapieżyńska...* pod red. ks. J. Wolnego przy współpracy R. Zawadzkiego, T. 1, Kraków 1982, s. 205–241; M. Barcik, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1939 – 1954*, „Analecta Cracoviensia”, T. 27, Kraków 1996, s. 365–381; Stanisław Dobrzański, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1849 – 1890*, „Studia Theologica Varsoviensis”, R. 10: 1972, Nr 2, s. 67–103; T. Gromnicki, *Geschichte der theologischen Facultät an der K. K. Jagellonischen Universität in Krakau*, [w:] H. Zschokke, *Die theologischen Studien und Anstalten der katholischen Kirchen in Österreich*, Wien–Leipzig 1894, s. 253–294; M. Kaniór, *Dzieje Wydziału Teologicznego 1780 – 1880*, „Analecta Cracoviensia”, T. 25, Kraków 1993, s. 196–203; S. Piech, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w obliczu przemian (1847 – 1939)*, [w:] W. Murawiec i S. Piech *Z dziejów formacji i kształcenia duchowieństwa katolickiego w Polsce*, Kraków 1990, 73–130; Tenże, *Druga wiosna Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego (1880 – 1939)*, „Analecta Cracoviensia”, T. 26, Kraków 1994, s. 385–402; Tenże, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1880 – 1939*, Kraków 1995, s. 258; *Wydział Teologiczny w Krakowie 1397 – 1997. Księga jubileuszowa*. Pod redakcją Stanisława Piecha, Kraków 1997. Ponadto zob. *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego od r. 1864 do 1887 i obraz jego stanu dzisiejszego*, Kraków 1887.

² Arch. UJ, sygn. WT II 27.

wych i programowych, rządząc się własnymi normami i zwyczajami wynikającymi ze specyficznych zadań dydaktyczno-wychowawczych. W latach 1945–1954 znalazł się na marginesie nurtu reform organizacyjnych i programowych, które w okresie powojennym ukształtowały nowy system polskiego szkolnictwa akademickiego.

Zasady ustrojowo-programowe Wydziału Teologicznego kształtowane były przez bardzo różne czynniki. Szczególną rolę odegrała tutaj sięgająca XV w. tradycja, którą nie do końca przezwyciężono tworząc w XIX w. model państwowej szkoły wyższej. Zwłaszcza w czasach Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846) obserwujemy dysonans pomiędzy interesami państwa i Kościoła z jednej strony oraz samego uniwersytetu i wydziału z drugiej strony. Pogodzenie w jednej instytucji funkcji kształcenia zawodowego kandydatów do stanu kapłańskiego, z zadaniami studium naukowego w dziedzinie szeroko rozumianych nauk teologicznych, stwarzało określone trudności dla władz uczelni.

Podstawy ustrojowe Wydziału Teologicznego w latach 1850–1954 sprowadzić można do kompromisowej formuły uwzględniającej postanowienia ustawodawstwa państwowego, zapewniające wydziałowi status wyższego zakładu naukowego, w połączeniu z szeregiem koncesji na rzecz wewnętrznej, głównie dydaktyczno-programowej autonomii wydziału wynikającej z konkordatów, bądź z przepisów prawa kościelnego. Dotyczyło to ordynacji studiów, uprawnień ordynariusza diecezji, zakresu dyscypliny kleru, jurysdykcji władz kościelnych, formacji kandydatów do stanu kapłańskiego itp.

Aprobowane przez państwo uprawnienia władz kościelnych w stosunku do Wydziału Teologicznego zawarte były w postanowieniach konkordatów: austriackiego z 1855 r.³ oraz polskiego z 1925 r.⁴ Przyznawały one biskupowi krakowskiemu, nadal tytułowanemu *kanclerzem Wydziału Teologicznego*, prawo udzielania *misji kanonicznej*, czyli dopuszczenia proponowanego przez Radę Wydziału (Senat Akademicki) kandydata na katedrę uniwersytecką lub inne stanowisko związane z obowiązkami dydaktycznymi. Szerszy zakres kompetencji władz kościelnych w stosunku do studiów teologicznych wprowadzały również rozporządzenia ministerialne, legalizujące uchwały konferencji biskupów austriackich dotyczące zasad nauczania i systemu egzaminów w *zakładach teologicznych* monarchii, a także adaptujące konstytucje apostolskie i inne zarządzenia dykasterii watykańskich w sprawach nauczania i kształcenia kleru. Odrębnym źródłem uprawnień instytucji kościelnych było prawo kanoniczne przyznające ordynariuszom diecezji szereg uprawnień jurysdykcyjnych w zakresie: dyscypliny kleru, nadzoru i odpowiedzialności za wychowanie kleryków, czuwania nad *czystością*

³ Tekst konkordatu z 25 IX 1855 r., — zob. *Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich*, Jhg. 1855, s. 635–652, nr 195: tekst łaciński i niemiecki. Tekst w języku polskim — zob. *Dziennik Rządu Krajowego dla okręgu Administracyjnego Krakowskiego*, R. 1855, Oddział Pierwszy, s. 509–529, poz. 209.

⁴ Tekst konkordatu z 10 II 1925 r., — zob. *Dziennik Ustaw RP*, R. 1925, s. 1083–1094, poz. 501.

wiary itp. Dodatkowym elementem zespalałym Wydział Teologiczny ze strukturą życia kościelnego była zależność słuchaczy tego wydziału, od ich bezpośrednich przełożonych. Studenci teologii byli bowiem zarazem alumnami Seminarium Krakowskiego, a od 1926 r. również Seminarium Śląskiego i Seminarium Częstochowskiego, zakonnych studiów domowych a także wyświęconymi kapłanami (eksterniści). Ważnym w tym układzie był również utrzymujący się aż do 1881 r. system uposażenia profesorów teologii beneficjami kościelnymi. W tych warunkach do rangi naczelnego problemu urastała kwestia harmonijnej współpracy i uzgodnienia interesów polityki państwowej, uniwersytetu jako samorządowej korporacji i wydziału jako jego składowej części z kompetencjami władz kościelnych, co wobec nie uregulowanej przez długi czas sytuacji prawnej diecezji krakowskiej (1835–1878), a następnie konieczności liczenia się z autorytetem zasiadających na stolicy krakowskiej wybitnych biskupów: A. Dunajewskiego (1879–1894), J. Puzyny (1895–1911), i A. S. Sapiehy (1912–1951) nie zawsze przebiegało bez konfliktów i zdrażeń. Wymowne przemilczenia, jakie w tym zakresie ujawniają źródła uniwersyteckie utrudniają odtworzenie wszystkich aspektów dziejów Wydziału Teologicznego w latach 1850–1954, zwłaszcza tych które wynikały z rozbieżności między normą prawną a nie skodyfikowaną w przepisach praktyką zwyczajową.

W połowie XIX w. Wydział Teologiczny znajdował się w stanie upadku. Złożony zaledwie z czterech katedr i jednego lektoratu, pozbawiony wybitniejszych profesorów, kształcił kilkunastu słuchaczy w myśl Statutu Organicznego z 1833 r. Prowadzony wówczas trzyletni kurs obejmował zaledwie garstkę słuchaczy teologii kształcąc ich w duchu józefinizmu, częściowo tylko złagodzonego konstytucyjną formą rządów Wolnego Miasta Krakowa. Kryzys ten, obejmujący zresztą większość fakultetów teologicznych ówczesnej Europy, pogłębiała wyjątkowo trudna sytuacja prawna diecezji krakowskiej, ograniczonej po trzecim rozbiore do wikariatu apostolskiego złożonego zaledwie z 44 parafii i liczącego ok. 150 tysięcy wiernych. W 1835 r. bpa K. Skórkowskiego internowano w Opawie, a diecezją zarządzali wikariusze i administratorzy kapitulni, bądź obojętni, jak L. Łętowski (1841–1848) lub M. Gładyszewicz (1850–1862), bądź wręcz wrogo nastawieni do uniwersyteckiego fakultetu teologicznego jak F. Zglenicki (1835–1841) lub A. Gałęcki (1862–1879). Negatywny wpływ na losy wydziału miał fakt połączenia w 1801 r. dwóch dawnych seminariów duchownych: akademickiego i tzw. zamkowego, i przeniesienia ich do pomieszczeń Zgromadzenia Księża Misjonarzy św. Wincentego à Paulo na Stradomiu. Zakład ten był wyraźnie wspierany zarówno przez władze kościelne jak i rządowe⁵. Doprowadziło to do pozbawienia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego praw akademickich, przenosząc wykłady teologii do Seminarium Duchownego. Wprawdzie w 1815 r. reaktywowano je, lecz wydział wegetował

⁵ F. Bączkowski: *Z dziejów Domu Stradomskiego*, Roczniki obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego à Paulo, R. XXV, 1923, s. 95.

w cieniu „pseudofacultas stradomiensis”⁶, przede wszystkim z braku studentów. Konsystorz biskupi kwestionując kwalifikacje naukowe profesorów zabraniał alumnom seminarium uczęszczania na wykłady uniwersyteckie z obawy przed zgubnymi dla moralności kleryków wpływami otoczenia świeckiego, oraz z uwagi na szkodliwość *niektórych zdań akademickich*, które jak stwierdzono — *mocno naturalizmem i lożowością* (tj. masonerią) *trąca*⁷. Konflikt ten, utrzymujący się z różnym nasileniem aż do 1880 r., pociągnął za sobą mało budującą rywalizację między obydwoma instytucjami, prowadząc w wyniku systematycznego bojkotu wykładów uniwersyteckich do tak paradoksalnych sytuacji, że 4 profesorów teologii wykładało niekiedy dla 4 — 6 słuchaczy. Zdarzały się przy tym półroczna np. w latach 1837/1839, 1840, w których nikt nie immatrykułował się na wydziale. W latach 1818—1850 teologię studiowało 255 słuchaczy, promocje zaś doktorskie, zresztą rzadkie i o charakterze głównie honorowym, zdaniem współczesnego obserwatora więcej *mu wstydu niż chluby i zaszczytu przynosiły*⁸. Podobne opinie formułowali świadkowie tamtych zdarzeń: J. M. Brodowicz, A. Czartoryski, F. Hechl, L. Łętowski, S. Wodzicki.

Uniwersytet Jagielloński przetrwał wypadki 1846 r. oraz likwidację Rzeczypospolitej Krakowskiej. Jego dalszą działalność potwierdzono w postanowieniu cesarskim z 13 VIII 1847 r. W oparciu o krytyczną opinię wysłannika rządu S. W. Endlichera, pozbawiono Wydział Teologiczny prawa nadawania stopni doktorskich. Do czasu wprowadzenia zasad obowiązujących na austriackich fakultetach teologii i do czasu uregulowania statusu diecezji krakowskiej zachowano obowiązujący dotąd program studiów⁹. Nie ukrywano zamiaru dokonania radykalnych reform, pozostawiając otwartą kwestię *czy (w Krakowie) ma istnieć tylko studium teologiczne zależne od cesarza, jak we wszystkich prawie miastach uniwersyteckich, czy też jak w Pawii, jedynie biskupie studium teologiczne*¹⁰. Wyrazem niepewności, co do dalszych losów wydziału był memoriał K. Teligi wystosowany do Ministerstwa Wyznań i Oświaty w 1850 r. Obawy te rozpraszała prowizoryczna ustawa o organizacji władz akademickich wydana w 1849 r., lecz w rok później (1 X 1850) *Ogólna ustawa naukowa*, wyłączając sprawę studiów teologicznych spod działania ustawy, nie przyczyniła się do stabilizacji wydziału. Dopiero ogłoszone 16 X 1851 r. rozporządzenie ministra wyznań i oświaty *o zastosowaniu ogólnych przepisów ustawy naukowej do uczniów teologii* zapowiadało kierunek przyszłej reformy, wprowadzonej w życie rozporządzeniem ministerstwa z 29 IX

⁶ Wykaz ogólny zakładów naukowych byłego Wolnego Miasta Krakowa i jego Okręgu tudzież własności onych. Od 1818 do 1850 roku. [w:] M. J. Brodowicz, *Ważniejsze dokumenta odnoszące się do swojego udziału w sprawach i losach zakładów naukowych b. W. M. Krakowa i jego okręgu*, Kraków 1874, s. III.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

⁹ T. Głębka, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1795—1847*, Kraków 1949, s. 149 i nn.

¹⁰ Tamże, s. 156–157.

1852 r., w sposób dla wydziału dość nieoczekiwany, bo ustanawiający od początku roku akad. 1852/53 *korporację zakładu naukowego diecezjalnego ... przy zachowaniu rangi, pensji i stanowiska profesorów Wydziału Teologicznego*. Nowokreowany Instytut Teologiczny powstał przez połączenie uniwersyteckiego Wydziału Teologicznego z Seminarium Diecezjalnym, prowadzonym przez Zgromadzenie Księża Misjonarzy, scalając w ten sposób obydwa zakłady w jeden organizm, działający formalnie w obrębie uniwersytetu. Wykłady miały się odbywać w Collegium Juridicum przy ul. Grodzkiej, ich spisy zamieszczono w urzędowym *Index praelectionum*, zespół nauczający traktowany był jako personel uniwersytecki. W praktyce Instytut Teologiczny pozostawał pod ścisłą kontrolą i nadzorem krakowskiego konsystorza, który w myśl dekretu cesarskiego z 23 IV 1848 r., uchwały konferencji episkopatu austriackiego, oraz ministerialnego rozporządzenia z 30 VI 1850 r., otrzymał daleko idące uprawnienia w zakresie organizacji studiów, kształtowania programu nauczania oraz zwierzchnictwa nad *zakładami teologicznymi monarchii*. W skład zespołu nauczającego nowego *zakładu diecezjalnego* weszło 4 profesorów Wydziału Teologicznego oraz 4 *suptentów* spośród profesorów Seminarium Diecezjalnego, nominowanych *po złożeniu dowodów odpowiedniego przygotowania*. Władze uniwersyteckie tak wobec wykładowców jak i kleryków kierowały się wytycznymi kolejnych ustaw i rozporządzeń (16 IX 1851, 8 i 29 III 1858), które oddawały studia teologiczne pod kontrolę ordynariuszów diecezji¹¹.

Narzucona w 1852 r. unia personalna i organizacyjna Wydziału Teologii i Seminarium Diecezjalnego nie przyczyniła się do pacyfikacji zadawnionych animozji. Szczególnie dotkliwie odczuwano ingerencję konsystorza diecezjalnego w obsadę katedr, w system nauczania i sposób prowadzenia zajęć, udzielania misji kanonicznych itp. Wydział pozostawał w izolacji zarówno w środowisku uniwersyteckim, jak i wśród krakowskiego duchowieństwa, pomimo wielokrotnie wysuwanych postulatów dotyczących m.in. zwiększenia ilości katedr, w tym również utworzenia katedry historii Kościoła polskiego (memoriał K. Teligi z 25 I 1850), przywrócenia prawa nadawania doktoratów (13 XI 1850, 25 III 1852), wezwania J. Dietla o reformę wydziału (12 II 1862), próśb o podwyższenie pensji profesorów (1872), czy obszernego memoriału dziekana J. Czerlunczakiewicza (3 II 1873)¹². Wymownym świadectwem kryzysu była niezwykle niska frekwencja studentów sięgająca w latach akad. 1875/76–1886/87 od 20 do 100 osób. W r. akad. 1876/77 w Wiedniu studiowało 167 kleryków i księży, w Pradze — 93, w Grazu — 41, w Innsbrucku — 190, we Lwowie — 214 w Czerniowcach — 44; natomiast w Krakowie tylko — 24 osób w tym 14 osób o statusie słuchacza nadzwyczajnego¹³.

¹¹ Korespondencja dotycząca organizacji wydziału — zob. AUJ, syg. WT II 27; teksty ustaw — zob. L. Beck, C. Kelle, *Die österreichischen ...*, nr 605 i in.

¹² Arch. UJ, syg. WT II 27.

¹³ por. Arch. UJ, WT II 27; *Kronika UJ z lat 1864–1887*.

Systematycznie ponawiane zabiegi, najpierw samego wydziału, później również władz akademickich, m.in. rektora J. Szujskiego, o *odpowiednie urządzenie fakultetu teologicznego*, mimo poparcia bpa A. Gałęckiego (1869) a nawet namiestnika A. Gołuchowskiego (1872), przez długi czas rozbijały się o stanowczy opór władz rządowych, które wnioski odkładały do czasu ostatecznej *cyrkumskrypcji* diecezji krakowskiej. Regulacja ta nastąpiła dopiero w 1879 r. (konsekracja i ingres bpa Albina Dunajewskiego) w ślad za czym 15 VIII 1880 r. wydano dekret ustanawiający dwie nowe katedry: teologii moralnej i prawa kanonicznego¹⁴. Co więcej dekret ten przywracał wydziałowi prawo nadawania stopni doktorskich i podwyższył pensje profesorów teologii do poziomu poborów pozostałych pracowników uniwersytetu, kładąc tym samym kres, formalnie nigdy nie zlikwidowanej, *korporacji wydziału dziejezjalnego*. Odtąd zwyczajową praktykę odbywania studiów uniwersyteckich przez alumnów krakowskich seminariów duchownych regulowały porozumienia kurii biskupiej z władzami wydziału.

Reorganizacja Wydziału Teologicznego wprowadzona dekretem z 1880 r. zapoczątkowała proces rozbudowy katedr i zakładów naukowych. Jeszcze w 1856 r. utworzono Katedrę Pisma św. Nowego Testamentu, którą otrzymał ks. Aleksander Schindler. W 1880 r. powołano dwie dalsze katedry: teologii moralnej (zwyczajną) i prawa kanonicznego (nadzwyczajną). Dwa lata później, reskryptem Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 15 VIII 1882 r., utworzono Katedrę Filozofii Chrześcijańskiej i Teologii Fundamentalnej obsadzoną przez profesora tytularnego filozofii chrześcijańskiej ks. S. Pawlickiego. Ostatnią katedrą powołaną w czasach austriackich rozporządzeniem z 17 IX 1910 r. była Katedra Chrześcijańskich Nauk Społecznych (katedra socjologii chrześcijańskiej), którą objął ks. Kazimierz Zimmermann z Poznania. Utworzenie tej katedry wywołało w roku akad. 1910/11 burzliwą kampanię młodzieży akademickiej i lewicowej opinii publicznej skierowaną przeciw Wydziałowi Teologicznemu tzw. *zimmermaniadę*, co zmusiło władze uniwersyteckie — po ostrym strajku studenckim — do przerwania wykładów na okres dwóch miesięcy i podjęcia ich dopiero 27 III 1911 r.

Dalszy rozwój organizacyjny wydziału nastąpił dopiero w czasie II Rzeczypospolitej. Pierwszego kwietnia 1920 r. zatwierdzono podział Katedry Filozofii Chrześcijańskiej i Teologii Fundamentalnej na dwie odrębne jednostki organizacyjne. Zarządzeniem Ministerstwa WRiOP z 19 VII 1920 r., dotychczasową Katedrę Historii Kościoła podzielono na Katedrę Historii Kościoła Powszechnego oraz Katedrę Historii Kościoła w Polsce. Trzeciego września 1921 r. powołano Katedrę Historii Sztuki Kościelnej, do której w 1929 r. dołączono liturgikę. Katedra ta aż do czasu jej likwidacji rozporządzeniem Ministra WRiOP z 31 VIII 1934 r. nie została obsadzona przez etatowego profesora; kierował nią jako zastępca profesora ks. doc. T. Kruszyński. Utworzona rozporządzeniem z 31 VIII 1934 r. Katedra Historii Dogmatów i Patrologii również nie doczekała się stałego profesora. W związku ze śmiercią w 1925 r. ks. K. Zimmermanna

¹⁴ L. Beck, C. Kelle, *Die österreichischen ...*, nr 9.

praktycznie ustała działalność Katedry Socjologii Chrześcijańskiej, formalnie tylko obsadzonej przez ks. A. Wójcickiego. Dopiero w 1933 r. powołano II Katedrę Filozofii Chrześcijańskiej, którą do 1939 r. piastował ks. Jan Salamucha. W 1934 r. wydział liczył 12 katedr i stan ten utrzymał się do końca jego działania w ramach UJ. W okresie powojennym powołano jedynie dwie docentury: historii sztuki kościelnej oraz nauk biblijnych Nowego Testamentu (1945/46 – 1946/47)¹⁵. Wykłady pozostałych przedmiotów łączono bądź z katedrami stabilizowanymi np. języki wschodnie ze studium biblijnym Starego Testamentu, homiletykę z teologią pastoralną, bądź powierzano docentom prywatnym, wykładowcom, albo lektorom.

Praktyczno-zawodowy charakter studiów teologicznych, przez długi czas ograniczony do *seminaryjnego* programu przygotowania kandydatów do stanu duchownego, nie sprzyjał — przy braku wybitniejszych indywidualności — rozbudzeniu wśród młodzieży zainteresowań naukowych. Dopiero rozporządzenie z 26 VIII 1880 r. przywracające wydziałowi prawo nadawania stopni naukowych oraz pojawienie się w ostatnim ćwierćwieczu XIX w. w zespole profesorskim młodszej generacji utalentowanych teologów i filozofów (W. Chotkowski, M. Morawski, S. Pawlicki, J. S. Pelczar, F. Gabryl, S. Spis, T. Gromnicki) sprzyjało podniesieniu poziomu nauczania i unowocześnieniu werbalno-dogmatycznych metod dydaktyki teologicznej. Pierwszą — jeśli nie liczyć wcześniejszych inicjatyw S. Pawlickiego i W. Chotkowskiego — placówkę naukowo-dydaktyczną, zorganizowaną na wzór seminarium teologicznego w Wiedniu, otrzymał wydział w 1888 r. Powołano wówczas do życia seminarium przy Katedrze Historii Kościoła oraz seminarium przy Katedrze Filozofii Chrześcijańskiej, uposażone dotacją na bibliotekę oraz na nagrody za prace naukowe dla wyróżniających się studentów¹⁶. Cztery dalsze tego typu zakłady powstały w 1906 r. przy katedrach: Pisma Św. Starego Testamentu, Pisma Św. Nowego Testamentu, prawa kanonicznego i teologii moralnej. Od 1909 r. wszystkie wymienione seminaria tworzyły jeden zakład naukowy pod nazwą *Seminarium Teologiczne* z oddziałami kierowanymi przez profesorów danej katedry. Kolejne seminaria powołano przy katedrach: teologii pastoralnej i teologii dogmatycznej (dogmatyki szczegółowej). Nastąpiło to po ostatecznym obsadzeniu tych katedr, o co toczyła się kilkuletnia walka wydziału z kard. J. Puzyną. Rozporządzeniem z 26 X 1912 r. *Oddział Seminarjny* powołano przy Katedrze Chrześcijańskich Nauk Społecznych. W okresie międzywojennym seminaria powoływano równocześnie z katedrami, tak że do 1954 r. ilość zakładów była zgodna z ilością działających na wydziale katedr.

Z 12 katedrami i tyłuż zakładami Wydział Teologiczny był do roku 1939 najmniejszym uniwersyteckim fakultetem, mimo, że w ostatnim przed wybuchem wojny roku akademickim liczył już 387 słuchaczy, 10 profesorów, 9 docentów

¹⁵ Arch. UJ, syg. WT II 61–73.

¹⁶ Tamże, syg. WT II 73.

oraz 11 wykładowców, lektorów i asystentów, podczas gdy w 1900 r. miał tylko 6 profesorów i 60 studentów. Wydatny wzrost liczby słuchaczy¹⁷ oraz pomnożenie ilości katedr nie wpłynęło zasadniczo na organizację wewnętrzną i styl pracy Rady Wydziału, funkcjonującej według procedury wypracowanej jeszcze w ubiegłym stuleciu. Rada była ciałem kolegiальnym, załatwiającym pod kierunkiem dziekana, wspólne sprawy bez pomocy organów pomocniczych to jest, znanych gdzie indziej, stałych komisji, referentów itp. oraz bez regulaminu obrad. W ustawach o organizacji szkół akademickich (1849, 1873, 1920, 1933, nowela z 1937) oraz w statucie UJ z 1925 r. nie wprowadzono żadnych modyfikacji w ustroju, kompetencjach i uprawnieniach Rady Wydziału oraz w jej pozycji w obrębie uczelni. W praktyce wydział niekiedy rezygnował z przysługujących mu w tej dziedzinie zwyczajowych przywilejów np. jeśli idzie o wysuwanie kandydatów na urząd rektorski (1913 i 1937) czy udział delegatów w komisjach senackich. Zaważyła na tej postawie przede wszystkim szczupłość (4–10 osób) Rady Wydziału. Docenci którzy mogli zmienić tę sytuację pojawili się stosunkowo późno. Pierwszą habilitację przeprowadził w 1867 r. ks. Jan Drożdziejewicz. W latach 1867–1918 *veniam legendi* uzyskało na wydziale tylko 12 docentów; w latach 1919–1939 dalszych 16 osób, a z 10 habilitacji przeprowadzonych w latach 1945–1952, zatwierdzono tylko cztery. Ponadto 5 docentów habilitowanych na Uniwersytecie Lwowskim przeniosło prawo wykładania na wydział krakowski. W skład Rady Wydziału wchodził profesorowie zwyczajni i nadzwyczajni oraz dwu delegatów docentów. Po 1945 r. powiększono dodatkowo jej skład o zastępców profesorów, potem o kontraktowych pracowników nauki, docentów etatowych oraz o dwu przedstawicieli pomocniczych pracowników naukowych. Nie rozwinęła się natomiast na studiach teologicznych instytucja asystentur. Dwa pierwsze etaty asystentów uzyskał wydział dopiero w 1925 r.; w latach 1945–1953/54 ilość ich wzrosła do sześciu.

Stosunki służbowe poszczególnych grup pracowników naukowo-dydaktycznych opierały się na ogólnych przepisach dotyczących zatrudnienia funkcjonariuszy państwowych oraz na austriackiej (19 IX 1898)¹⁸ i polskiej (24 II 1928)¹⁹ pragmatyce służbowej. Osoby duchowne podlegały również przepisom prawa kanonicznego w zakresie jurysdykcji kościelnej, dyscypliny kleru oraz postanowień umów konkordatowych. W konkordatach (1855, 1925) uzależniano powołanie danej osoby na katedrę lub powierzenie jej obowiązków dydaktycznych na Wydziale Teologicznym od uprzedniej zgody ordynariusza diecezji, który winien udzielić jej tzw. misji kanonicznej do nauczania. Reskrypt Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 29 III 1858 r., jak również zarządzenie Ministerstwa WR i OP z 27 I 1926 r., zobowiązywały Radę Wydziału oraz Senat Akademicki do

¹⁷ W r. akad. 1935/36 teologię studiowało: w Krakowie 379 osób, w Warszawie — 62, we Lwowie — 238 osób, w Wilnie — 156 osób, na KUL — 32 osoby.

¹⁸ L. Beck, C. Kelle, *Die österreichischen ...*, nr 97.

¹⁹ A. Ostrowski, *Zbiór przepisów o szkolnictwie akademickim. Ustawy, rozporządzenia, okólniki, Lwów-Warszawa 1938*, s. 67 i n.

wniosków o nominację profesorską dołączać zgodę biskupa²⁰. Harmonijne na ogół stosunki, jakie w tym zakresie panowały między ordynariuszami diecezji krakowskiej a wydziałem zakłócały niekiedy ostre spięcia na tle różnicy poglądów w ocenie naukowych i moralnych kwalifikacji kandydatów na katedry. Najbardziej dramatyczny przebieg miał długoletni (1901/2 – 1906/7) spór między kard. J. Puzyną a Wydziałem Teologicznym o obsadę katedr dogmatyki szczegółowej i teologii pastoralnej. Wobec odmowy przez biskupa zatwierdzenia kolejno przedstawianych kandydatów, ówczesny dziekan ks. Władysław Knapieński złożył w 1908 r. apelację do Stolicy Apostolskiej, która mianowała arcyb. lwowskiego J. Bilczewskiego legatem papieskim do udzielania misji kanonicznej profesorom teologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, umożliwiając w ten sposób powołanie, zgodnie z życzeniem wydziału, na Katedrę Dogmatyki Szczegółowej — Macieja Sieniatyckiego, a na Katedrę Teologii Pastoralnej — Antoniego Bystrzonowskiego²¹. Podobne zadrażnienia lecz na znacznie mniejszą skalę, wywołała nowa ordynacja studiów teologicznych przedłożona bp. A. S. Sapieszemu w 1919 r. Wobec zarzutu *obniżenia powagi biskupiej* wydział w obszernym memoriale wyjaśnił różnice, pomiędzy *veniam legendi*, to jest oceną kwalifikacji naukowych kandydata, a *veniam docendi* czyli misji kanonicznej udzielanej, w myśl przepisów prawa kanonicznego, przez ordynariusza²². Załagodzenie tego konfliktu było tym łatwiejsze, że przy obsadzie katedr Wydziału Teologicznego nie trzymano się ściśle zarządzeń państwowych. Od 1858 r. powołanie na katedry teologiczne odbywało się najczęściej bez konkursu (w myśl reskryptu z 29 III 1858), uwzględniano natomiast uzdolnienia kandydata do działalności pisarskiej i nauczycielskiej. W 1935 r. wydział złożył w Ministerstwie WRiOP protest wobec rozporządzenia z 27 X 1933 r., w którym nakazano rozpisanie *ankiety* zawierającej opinię o kandydacie wyrażaną przez wszystkich profesorów reprezentujących dany przedmiot. Motywując swój wniosek wydział stwierdził, że np. odnośnie prawa kościelnego i filozofii *przedstawiciele innych niechrześcijańskich wyznań nie mogą się w tej sprawie kompetentnie wypowiedzieć. Z mocy prawa kościelnego, zwłaszcza po ogłoszeniu motu proprio Sacrorum antistitum z 1 IX 1910 r. profesorowie i docenci, później również i doktorzy teologii, musieli składać antymodernistyczne fidei professio et iuramentum*²³.

Odmienne również na Wydziale Teologicznym kształtowała się przez długi czas sprawa uposażeń profesorów i personelu nauczającego. W statucie uczelni z 1833 r. nie przyznano profesorom tego wydziału poborów, wychodząc z założenia, że uposażeniem były *wyznaczone dla nich beneficja kościelne*, nadawane przede wszystkim, choć niewyłącznie, z prezenty uniwersytetu, który

²⁰ Zarządzenie z 29 III 1858 — zob. L. Beck, C. Kelle, *Die österreichischen ...*, nr 607. Zarządzenie Min. WRiOP z 27 I 1926 — zob. Arch. UJ, syg. WT II 52.

²¹ Por. W. M. Bartel, *Wydział Teologiczny UJ na przełomie dwóch wieków*, „Analecta Cracoviensia”, T. I, 1969, s. 408.

²² Arch. UJ, WT II 27.

²³ Arch. UJ, WT II 27.

przez cały wiek XIX posiadał przywilej przedstawiania swoich kandydatów do prepozytur kolegiat: św. Floriana, św. Anny, i Wszystkich Świętych oraz do probostwa św. Mikołaja, jak również do kilku prebend w pozostałych kościołach krakowskich. Częściowo tylko uregulował tę kwestię reskrypt ministerialny z 19 III 1851 r., przyznając profesorom Wydziału Teologicznego pensje roczne w wysokości 1400 zł., a więc znacznie niższe niż wynagrodzenia wypłacane na innych fakultetach, i to bez prawa do emerytury. Różnice w wysokości poborów zlikwidowano wprowadzając dekretem cesarskim z 15 VIII 1880 r., utrzymano jednak w złagodzonej formie (18 V 1881) dawny przepis dotyczący wysługi emerytalnej, którą profesor tracił w przypadku objęcia jednego z beneficjów kościelnych. Sprawa uposażenia wiązała się więc najściślej ze sporną kwestią obsady beneficjów uniwersyteckich. Szczególnie głośnym był proces Wydziału Teologicznego z bp. A. Dunajewskim, a później z kard. J. Puzyną, o przywrócenie kanonikom akademickim pełni praw w kapitule krakowskiej. Mimo korzystnego dla wydziału wyroku kurii rzymskiej (1 XII 1883) w roku 1888 bp A. Dunajewski uzyskał w tejże kurii decyzję przyznającą konsystorzowi krakowskiemu prawo obsady kanonii katedralnych ilekroć w Senacie Akademickim zasiadają profesorowie niekatolicy. Ostatecznie konflikt załagodził dekret cesarski z 5 XII 1900 r. na mocy którego, w związku z reorganizacją kapituły krakowskiej, zniesiono dwie kanonie akademickie a pozostawiono uniwersytetowi prawo prezenty do dwóch pozostałych. Odtąd — aż do 1951 r. — w myśl reskryptu Namiestnictwa z 14 I 1901 r. — *ogólne zgromadzenie profesorów religii katolickiej* przedstawiało swoich kandydatów (spośród profesorów Wydziału Teologicznego) na dwie kanonie gremialne w krakowskiej kapitule katedralnej a w porozumieniu z Radą Wydziału przedstawiało kandydatów na probostwo i dwie penitencjarie w kolegiacie akademickiej św. Anny, na probostwa w kościołach: św. Mikołaja, św. Floriana i w Zielonkach, oraz jako jeden z współpatronów — na probostwo kościoła Wszystkich Świętych. Od praktyki tej nie chciały władze akademickie odstąpić, mimo nacisków Ministerstwa WRiOP (1929) domagającego się, aby prawo prezenty w parafiach objętych patronatem rządu wykonywali wojewodowie²⁴.

Scharakteryzowane w dotychczasowych rozważaniach odrębności ustrojowo-organizacyjne Wydziału Teologicznego najwyraźniej uwydatniły się w dziedzinie programów nauczania i w systemie studiów. Władze państwowe musiały tutaj respektować uprawnienia władz kościelnych jeśli idzie o porządek i regulamin studiów, przepisy organizacyjne, warunki nadawania stopni naukowych, sankcjonując je co najwyżej *ex post*. Ponieważ w świetle prawa kanonicznego Wydział Teologiczny był *instytutem kościelnym* w obrębie zakładu państwowego, objęto go przepisami kodeksu prawa kanonicznego, zawartymi np. w kanonie 1352 o wyłącznym prawie Kościoła do kształcenia i wychowania sług ołtarza, w kanonie 1357 o obowiązkach ordynariusza do czuwania nad całokształtem

²⁴ Zarządzania i korespondencja dotycząca uposażeń profesorów — zob. AUJ, syg. WT II 53.

spraw dotyczących prawidłowego urzędowania, zarządzania i rozwoju seminarium, lub w kanonie 1356–1366 o programie i zakresie studiów teologicznych. Wydział Teologiczny nie mógł również pozostać obojętny wobec zaleceń encyklik i konstytucji apostolskich w sprawach kształcenia kleru jak np. *Aeterni Patris* z 4 VIII 1879 r. dotyczącej oparcia studiów teologicznych na filozofii św. Tomasza z Akwinu, *Pascendi Domini Gregis* z 28 IX 1907 r., motu proprio *Sacrorum antistitum* z 1 IX 1910 r. w sprawie zwalczania tendencji modernistycznych w programach nauczania, czy konstytucji *Deus scientiarum Dominus* z 24 V 1931 r. Jeśli do tego dodamy wytyczne poszczególnych kongregacji rzymskich, jak *Ordinamenti dei seminari* z 1908 i 1920 r., wewnętrzne zarządzenia konsystorzów biskupich i uchwały konferencji episkopatu — będziemy mieli obraz wyjątkowo skomplikowanej struktury nauczania na Wydziale Teologicznym²⁵. Uniwersalne w swoich postanowieniach normy prawa kanonicznego, konstytucje papieskie i instrukcje wymagały w wielu wypadkach dostosowania ich do lokalnej tradycji. Okazało się to niezbędne np. po ogłoszeniu motu proprio *Sacrorum antistitum* z 1910 r., czy instrukcji Kongregacji dla Seminariorów i Uniwersytetów z 1915 r., na które Wydział Teologiczny odpowiedział obszernym memoriałem, wyjaśniając, zgodnie z życzeniem bp. A. Sapiehy, że choć system nauczania w krakowskim fakultecie teologicznym *nie odpowiada założeniom kwestionariusza, co do organizacji, metody i objętości, jednak najzupełniej odpowiada intencjom Kościoła Świętego, potrzebom czasu i miejsca*²⁶. O wiele głębszy wpływ wywarła na *ratio studiorum* Wydziału Teologicznego konstytucja papieska *Deus scientiarum Dominus* z 1931 r., po ogłoszeniu której fakultety teologiczne Krakowa, Lwowa i Wilna przystąpiły do opracowania nowego programu studiów, wprowadzonego w życie przed wybuchem ostatniej wojny²⁷.

Podstawowym czynnikiem decydującym o odrębnym charakterze studiów teologicznych była — mimo uchylecia w 1880 r. unii personalnej z Seminarium Duchownym — ścisła współzależność programów nauczania i porządku naukowego Wydziału Teologicznego z systemem studiów seminaryjnych. Austriackie zarządzenia ministerialne nie tylko nie zabraniały, ale wprost (reskrypty z 16 IX 1851) zachęcały do studiowania tych, *którzy pragną się oświecać w naukach teologicznych*, a polskie przepisy dotyczące studiów uniwersyteckich nie stawiały w tym względzie żadnych ograniczeń. W rzeczywistości Wydział Teologiczny kształcił niemal wyłącznie kandydatów do stanu duchownego, alumnów seminariorów diecezjalnych i zakonnych, bowiem odsetek tzw. „eksternistów” czyli wyświęconych księży był niewielki, słuchacze zaś świeccy pojawiali się na tym wydziale sporadycznie. W roku akad. 1934/35 niemal całość studiujących (395 osób) to alumni: seminarium krakowskiego (136 osoby), śląskiego (159 osoby) i częstochowskiego (96 osoby); w roku akad. 1930/31 spośród 373 immatry-

²⁵ Arch. UJ, syg. WT II 28.

²⁶ Memoriał zob. AUJ, syg. WT II 27.

²⁷ Arch. UJ, syg. WT II 28.

kulowanych studentów, tylko 27 (przeważnie kleryków zakonnych) nie mieszkało w internatach seminaryjnych; w r. akad. 1937/38 przytaczano, że 331 studentów wydziału to *clerici*, 15 — *religiosi*, 3 — *laici*²⁸. Studia uniwersyteckie dla znakomitej zatem większości słuchaczy Wydziału Teologicznego były formą przygotowania do święceń kapłańskich i pracy duszpasterskiej, obejmując w zasadzie ten sam zasób wiedzy, jaki dawały *studia domestica* w większości seminariów diecezjalnych. Rolę *wyższego seminarium duchownego* spełniały w okresie międzywojennym również fakultety teologiczne uniwersytetów: Jana Kazimierza i Stefana Batorego, podczas, gdy wydziały teologiczne Uniwersytetu Warszawskiego i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (wraz z Wydziałem Prawa Kanonicznego) przyjmowały absolwentów seminariów duchownych po święceniach i miały na celu pogłębienie i uzupełnienie studiów odbytych w seminariach diecezjalnych. Ustanowienie w 1928 r. stopnia magistra teologii wprowadziło wprawdzie pewne zróżnicowanie pomiędzy studiami uniwersyteckimi a seminaryjnymi, wywołało zarazem ożywione dyskusje o ujednoczeniu programów nauczania w zakładach teologicznych, stosunku magisterium jako *niższego stopnia naukowego* do absolutorium uzyskiwanego w seminariach duchownych, uprawnień jakie ten dyplom daje w praktyce nauczycielskiej itp.

Z faktu, że znakomitą większość słuchaczy Wydziału Teologicznego stanowili alumni seminariów duchownych, wynikały poważne konsekwencje natury prawnej w zakresie nadzoru i kontroli czynników kościelnych nad systemem kształcenia kleryków, w ramach uniwersytetów państwowych. W Austrii mimo wypowiedzenia konkordatu ze Stolicą Apostolską (30 XII 1870), kiedy nie doszło do ogłoszenia zapowiedzianego ustawą z 7 V 1874 r., dekretu o *urządzeniu fakultetów katolickich*, utrzymano dawne *konkordatowe* przywileje biskupów ordynariuszy. Na mocy postanowienia cesarskiego z 23 IV 1850 r. i rozporządzenia ministra z 30 VI 1850 r. gwarantowano im znaczny wpływ na organizację, programy nauczania i wewnętrzny regulamin studiów wydziałów teologicznych²⁹. Biskupi mieli np. prawo zatwierdzania *porządku wykładów*, nadzoru nad *kościelnym usposobieniem* kleryków, postępowaniem i działalnością profesorów itp. Przyjęto również jako zasadę, że podstawowym zadaniem studiów teologicznych powinno być dostarczenie kandydatom stanu duchownego *ogólnego, zgodnego z ich powołaniem wykształcenia teologicznego*, natomiast *dążenia uzdolnionych uczniów do zdobywania wyższego wykształcenia teologicznego winny być popierane*, ale dopiero po ukończeniu normalnego kursu naukowego.

Do tych praktyczno-zawodowych zasad dostosowane zostały szczegółowe przepisy normujące tok studiów na Wydziale Teologicznym. W ogólnej ustawie naukowej z 1 X 1850 r. odłożono *zastosowanie zawartych w niej przepisów dla uczniów teologii* do osobnych postanowień. Ukazały się one w rozporządzeniu

²⁸ *Kronika UJ 1937/38*, Kraków 1939, s. 44.

²⁹ L. Beck, C. Kelle, *Die österreichischen ...*, nr 605.

Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 16 IX 1851 r.³⁰ jako uzupełnienie i rozwinięcie wcześniejszych decyzji zawartych w dekreście cesarskim z 23 IV 1850 r., w zarządzeniu ministerialnym z 30 czerwca tr. oraz w uchwałach konferencji biskupów austriackich z 30 IV 1849 r. Wprowadzony wówczas porządek nauk i regulamin studiów obowiązywał tylko do końca roku akad. 1857/58, zawarcie bowiem 25 IX 1855 r. konkordatu oraz nowe postulaty episkopatu monarchii z 1856 r. skłoniły władze do wydania 29 III 1858 r.³¹ zarządzenia, które wraz z reskryptem ministerialnym z 21 III 1902 r.³², oraz postanowieniem z 26 XII 1909 r.³³ *co do odbywania zawodowych egzaminów teologicznych*, obowiązywały do momentu ogłoszenia przez władze polskie w 1928 r. nowej ordynacji studiów³⁴.

Wszystkie wymienione ustawy i rozporządzenia wyłączając studia teologiczne spod działania zasady *wolności nauki i nauczania* ujmowały je w czteroletnim (do 1919) kursie nauk, ze ściśle określonym i rozplanowanym rozkładem przedmiotów wykładanych w większości po łacinie. Uczęszczenie na wykłady (od 1912 r. również na ćwiczenia seminaryjne) było kontrolowane zarówno przez profesorów jak i przełożonych seminariów. Uzupełnienia do ustawy naukowej z 1 IX 1850 r., obowiązującej w Krakowie do 1920 r., wprowadziły szereg odrębnych przepisów dotyczących immatrykulacji i regulaminu studiów. Dopuszczały one np. możliwość przyjęcia na studia bez matury ale za zgodą ordynariusza (na podstawie świadectw półrocznych z ósmej klasy gimnazjalnej), nakładały obowiązek przedkładania przy immatrykulacji *rodowodów* (kart wpisowych) opatrzonych widymatem przełożonego diecezji lub zakonu. Dla studentów teologii wprowadzono osobne książeczki legitymacyjne (indeksy), z rubrykami do zapisywania *klasy postępu*, które zobowiązywały profesorów do ścisłej kontroli frekwencji na zajęciach i powiadamiania *w razie zaniedbań* rektora seminarium. Słuchacze teologii korzystali z szeregu ulg i przywilejów m.in. ze zwolnienia od opłaty manipulacyjnej i czesnego. Podobnie jak inni duchowni nie podlegali oni obowiązkowi służby wojskowej, a w praktyce wyjęci byli również spod przepisów *tymczasowej ustawy dyscyplinarnej*. W przypadkach naruszenia obowiązujących norm sprawę przekazywano do załatwienia rektorom seminariów lub przełożonym studiów zakonnych. Ustawodawstwo polskie zniosło te immunitety (z wyjątkiem służby wojskowej), ale aż do końca istnienia wydziału utrzymywały się niektóre zwyczaje np. przysyłanie do dziekanatu wykazów alumnów seminaryjnych z prośbą o przyjęcie ich na studia.

Na Wydziale Teologicznym najdłużej bo do roku akad. 1908/9 utrzymały się, potwierdzone zarządzeniem z 16 IX 1851 r., egzaminy roczne i półroczne

³⁰ Tamże, nr 606.

³¹ Tamże, nr 607.

³² Tamże, nr 608.

³³ K. W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych przepisów uniwersyteckich*, Kraków 1913, s. 197.

³⁴ Ostrowski, *Zbiór przepisów ...*, s. 141 i n.

składane obowiązkowo przez wszystkich słuchaczy. Te ostatnie pozostałości dawnego ustroju usunięto dopiero reskryptem z 26 XII 1909 r. wprowadzając na ich miejsce, *celem wykazania naukowego uzdolnienia słuchacza teologii*³⁵, 10 egzaminów z następujących przedmiotów głównych: filozofii chrześcijańskiej, teologii fundamentalnej (apologetyki), studium biblijnego Starego Testamentu wraz z językiem hebrajskim i hermeneutyką, studium biblijnego Nowego Testamentu, dogmatyki specjalnej (szczegółowej), historii Kościoła, teologii moralnej, teologii pastoralnej wraz z liturgiką i wymową kościelną oraz prawa kościelnego. Kandydatów ubiegających się o stopień doktora teologii dodatkowo obowiązywały egzaminy z wyższej egzegezy Starego i Nowego Testamentu oraz języków wschodnich syryjsko-chaldejskiego i arabskiego. Egzaminy zawodowe odbywały się z końcem półrocza. Składano je przed komisją złożoną z dziekana (lub jego zastępcy), profesora odnośnego przedmiotu oraz delegowanego przez konsystorz komisarza biskupiego, którym powinien być w miarę możliwości profesor lub doktor teologii. Zgodnie z uniwersyteckim trybem postępowania wyniki egzaminów wpisywano do indeksu i dokumentów absolutorium, które było jedynym urzędowym potwierdzeniem odbytych studiów. Z przebiegu egzaminów sporządzano protokoły, co należy w tym miejscu z naciskiem podkreślić, bowiem rozporządzenie z 26 XII 1909 r. pozostawiało ordynariuszom diecezji *wolność odbywania ze swymi alumnami, uczęszczającymi na Wydział Teologiczny, także egzaminów półrocznych w seminarium biskupim w celu powtórzenia materiału naukowego*. Jak wynika z zachowanych fragmentarycznie materiałów, egzaminy takie przeprowadzano przynajmniej do roku 1919, faktycznie traktując je jako sprawdzian postępów uniwersyteckiego nauczania kleryków przez instancje kościelne.

Ukształtowany w głównych zarysach w połowie XIX w. później już tylko nieznacznie zmodyfikowany program nauczania teologii obowiązywał do roku 1919, bowiem dopiero wówczas przystąpiono do opracowania nowej ordynacji studiów, zatwierdzonej przez kurię biskupią w tymże roku. Przedłużono okres nauki do pięciu lat³⁶ nie naruszając w zasadzie obowiązującego od 1909 r. systemu organizacyjnego studiów. Ministerstwo WRiOP rozporządzeniem z 8 II 1928 r., *w sprawie programu studiów i egzaminów* ustanowiło, przewidziany w art. 95 ustawy o szkołach akademickich z 13 VII 1920 r., stopień magistra teologii jako dowód ukończenia studiów teologicznych i warunek uzyskania doktoratu. Utrzymano pięcioletni program nauczania, zmieniono częściowo zakres i porządek egzaminów, uzupełniając je obowiązkowymi kolokwiami z języków: hebrajskiego, greckiego (biblijnego), patrologii, socjologii i historii sztuki kościelnej. Stopniem magisterskim poświadczano odąd ukończenie teologicznych studiów uniwersyteckich, likwidując tym samym dotychczasowe *absolutorium*.

Dyplom magistra teologii można było uzyskać po zaliczeniu 15 trymestrów wykładów i ćwiczeń, złożeniu cząstkowych egzaminów i kolokwii oraz prze-

³⁵ K. W. Kumaniecki, *Zbiór najważniejszych przepisów ...*, s. 198 i n.

³⁶ Arch. UJ, syg. WT II 28.

dłożeniu, ocenionej pozytywnie przez dwóch recenzentów, pracy magisterskiej, która *powinna pokazać, że student zna metody naukowe i umie się nimi posługiwać*. O przyznaniu stopnia magistra teologii decydowała Rada Wydziału na wniosek komisji egzaminacyjnej, przed którą kandydat musiał złożyć tzw. egzamin końcowy, związany najczęściej z tematem pracy. Zarządzenie obowiązywało słuchaczy podejmujących studia w roku akademickim 1927/28, ale w przepisach przejściowych z 28 V 1928 r. zezwolono na składanie egzaminów magisterskich również słuchaczom, którzy studiowali przed r. akad. 1927/28, jeśli przedstawili pracę magisterską i spełnili inne wymagania przewidziane w rozporządzeniu z 8 II 1928 r. Do magisterium mogli być również dopuszczani absolwenci (księży), studiów teologicznych innych zakładów naukowych z kraju lub z zagranicy. Rada Wydziału decydowała o uznaniu tych studiów za odpowiadające wymogom uniwersyteckim, ewentualnie nakazywała ich uzupełnienie³⁷.

Mimo swego kompromisowego charakteru reforma studiów teologicznych z 1928 r. wywołała w kołach kościelnych bardzo żywą dyskusję. Podnoszono w niej m.in. sprawę relacji magisteriów do absolutorii, zarzucano, że przepisy o uzyskaniu stopnia magistra teologii są za łatwe, w związku z czym niektórzy biskupi nie chcą do nich dopuszczać swoich alumnów, rozważano możliwość wprowadzenia, na wzór uniwersytetów papieskich, stopni bakałarza, licencjata i doktora. Wskazywano również, że dyplom magisterski Wydziału Teologicznego daje, w myśl rozporządzenia Rady Ministrów z 8 XI 1929 r., takie same uprawnienia co świadectwo ukończenia innych *naukowych zakładów teologicznych*, to jest seminariów duchownych i zakonnych np. w Lublinie, Pelplinie, Płocku, Poznaniu i Włocławku. W związku z tym np. ordynariusz diecezji katowickiej bp. S. Adamski wydał 17 XII 1932 r. zarządzenie, w którym pisano, że choć do otrzymania święceń kapłańskich nie jest wymagane magisterium teologii, alumni Seminarium Śląskiego nie będą mogli być wyświęceni na księży, przed otrzymaniem dyplomu magisterskiego³⁸.

Próba rozwiązania niektórych z tych problemów, a w szczególności sprawy dostosowania egzaminu magisterskiego do rzymskiej praktyki egzaminacyjnej *ex universa teologia* był opracowany przez Wydział Teologiczny UJ (8 V 1929) nowy projekt regulaminu egzaminów magisterskich, nie zatwierdzony jednak przez Ministerstwo WRiOP. Postulowano w nim wprowadzenie dwóch dodatkowych warunków uzyskania magisterium: udziału przynajmniej przez 2 lata w jednym z seminariów oraz złożenie egzaminów ustnych z ważniejszych zagadnień teologicznych (*theses, quaestiones selectae*). Stosowanie tej praktyki pozostawiano uznaniu poszczególnych egzaminatorów; w zachowanych protokołach egzaminacyjnych spotykamy ją tylko przygodnie.

Kolejna reforma studiów teologicznych, znana tylko w zarysie, opracowana została przez Wydział Teologiczny w latach 1933–1938 w porozumieniu z fakul-

³⁷ A. Ostrowski, *Zbiór przepisów ...*, s. 141 i n.

³⁸ Arch. UJ, syg. WT II 28.

tetami teologicznymi ze Lwowa i z Wilna. Miała ona na celu dostosowanie systemu i metod nauczania do zaleceń konstytucji apostolskiej *Deus scientiarum Dominus* z 24 V 1931 r. W reformie postulowano nowy podział materiału na dwuletnie biennium filozoficzne i czteroletnie studium teologiczne; łącznie — sześćoletni cykl nauczania. Zmiany te wprowadzono od roku akad. 1938/39 uchwałą Rady Wydziału z czerwca 1938 r. Sześćoletniego programu nauczania nie udało się utrzymać, ponieważ Ministerstwo Oświaty odmówiło w 1946 r. na to swojej zgody³⁹. Powojenna reforma studiów uniwersyteckich polegająca na wprowadzeniu w 1947 r. dwustopniowej struktury studiów nie objęła Wydziału Teologicznego. Natomiast w tym samym roku (1947/48) zaczęło obowiązywać, podobnie jak na innych wydziałach, rozporządzenie z 28 X 1947 r. o egzaminach wstępnych na wyższe uczelnie⁴⁰.

W ciągu 22 lat obowiązywania systemu magisterskiego (1928–1939, 1945–1954) wydział wydał 1129 dyplomów magistra teologii. Większość tych dyplomów uzyskali absolwenci wydziału kończący pełne pięcioletnie studia. Pod względem tzw. efektywności nauczania wydział zajmował pierwsze miejsce w skali uczelni. Imponująco przedstawiał się również dorobek wydziału, pod względem ilości promocji doktorskich. W latach 1880–1918 stopień doktora teologii uzyskało co prawda zaledwie 30 księży, a w okresie międzywojennym 38 osób, ale za to w ostatnim dziesięcioleciu (1945–1954) dziejów wydziału nastąpił dynamiczny wzrost promocji doktorskich wyrażający się liczbą 188 przeprowadzonych przewodów. Należy pamiętać w tym miejscu o pozbawieniu w latach 1847–1880 oraz o zawieszeniu w r. akad. 1952/53, prawa nadawania przez wydział doktoratów. Jus promovendi odzyskał Wydział Teologiczny, jak już wspomniano, na mocy dekretu cesarskiego z 26 VIII 1880 r., stosując się początkowo do dekretu Kancelarii Nadwornej jeszcze z 7 I 1809 r., częściowo tylko znowelizowanego w 1821 r. Przewidywano w nim złożenie 4 egzaminów ścisłych (rygozorów) z: historii Kościoła, prawa kanonicznego, studium biblijnego, teologii moralnej i pastoralnej, odbycie publicznej *dysputacji* na temat 50 tez *ze wszystkich umiejętności teologicznych*, oraz przedłożenie dziekanowi do aprobaty *nowej rozprawy*. W tym na wpół jeszcze średniowiecznym trybie uzyskało stopnie naukowe w latach 1884–1895 tylko 5 doktorów. Dopiero 16 I 1894 r. wydano nowe rozporządzenie dotyczące warunków uzyskania doktoratu teologii. Uchylono w nim m.in. zwyczaj publicznej dysputy i wprowadzono w to miejsce obowiązek przedłożenia w rękopisie naukowej dysertacji na wyznaczony przez dziekana temat. Zasadniczą reformę *porządku rygorozalnego* przyniosło rozporządzenie ministerialne z 8 IV 1903 r.⁴¹ obowiązujące na Wydziale Teologicznym do czasu ogłoszenia polskich przepisów o doktoratach z 11 X 1924 r. Do uzyskania doktoratu teologii wymagano od 1903 r. przedłożenia rozprawy

³⁹ Arch. UJ, syg. WT II 28.

⁴⁰ *Dziennik Ustaw RP*, R. 1947, nr 66, poz. 415.

⁴¹ L. Beck, C. Kelle, *Die österreichischen ...*, nr 615.

no-kanonistyczna, moralno-praktyczna. Sprecyzowano tematykę rygorozów doktorskich: głównego — z grupy do której należała rozprawa doktorska i pobocznego. W tym ostatnim przypadku była to filozofia z dogmatyką, a jeśli dziedzina ta stanowiła przedmiot egzaminu głównego — egzegeza Nowego Testamentu; przy pracy filozoficznej — historia Kościoła oraz patrystyka. Utrzymano nakaz złożenia przed promocją *professionem fidei* według przepisu kodeksu prawa kanonicznego. Do 1932 r. przestrzegano również delegowania na egzaminy doktorskie komisarzy biskupich, choć coraz częściej konsystorz powierzał tę funkcję jednemu z członków komisji egzaminacyjnej, zwykle dziekanowi wydziału.

Obowiązujący od 1924 r., ale faktycznie wprowadzony w życie na Wydziale Teologicznym w 1930 r., porządek rygorozalny został na krótko tylko zawieszony zarządzeniem z 17 V 1952 r. o trybie nadawania stopni naukowych, ustanawiającym na miejsce doktoratu stopień kandydata nauk. Już bowiem w następnym roku (5 XI 1953) Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego przywróciło wydziałom teologicznym prawo nadawania stopni doktorskich według dotychczasowych przepisów, co pozwoliło w roku akad. 1953/54 doprowadzić do końca 52 przewody doktorskie, ostatnie jakie Wydział Teologiczny nadał w okresie swojej przynależności do Uniwersytetu Jagiellońskiego. Liczne reformy ustrojowe szkolnictwa wyższego po 1945 r. nie naruszały tradycyjnych struktur organizacyjnych i programowych wydziału. Pozostawiono więc bez zmian jednolity charakter studiów teologicznych, mimo wprowadzenia na większości kierunków studiów dwustopniowych. Wylączono Wydział Teologiczny spod rozporządzenia Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego i Nauki z 13 I 1951 r. traktującego o organizacji katedr w szkołach wyższych oraz spod rozporządzenia z 15 V 1952 r. w sprawie zmian organizacyjnych na uniwersytetach. Nie wprowadzono na studiach teologicznych aspirantury ustanowionej w rozporządzeniu z 26 IV 1952 r. i z 20 III 1953 r.

Wydział Teologiczny uchwałą Rady Ministrów nr 591/54 z 11 VIII 1954 r. został *wyodrębniony z Uniwersytetu Jagiellońskiego*, aby od 1 XI 1954 r. *na dotychczasowych przepisach prawa kanonicznego* kontynuować swoją działalność w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie⁴⁴.

I.2. Kancelaria i opis zespołu

Przy niewielkiej liczbie studentów, jeszcze w 1914 r. wynoszącej zaledwie 112 słuchaczy, przy szczupłym gronie nauczycielskim oraz małej ilości katedr i zakładów dziekanat Wydziału Teologicznego był niewątpliwie najmniejszą jednostką kancelaryjną uczelni. Bieżącą korespondencję oraz nieskomplikowane czynności biurowe związane z ewidencją studentów i egzaminów załatwiał początkowo sam dziekan, który dopiero od 1895 r. korzystał z dorywczej pomocy

⁴⁴ Arch. UJ, sygn. WT II 27.

bedela Wydziału Filozoficznego. Stan taki mimo ponawianych wielokrotnie starań o zatrudnienie w kancelarii stałego pracownika utrzymywał się aż do wybuchu ostatniej wojny. Nie zdołały przekonać ministerstwa argumenty, wskazujące na czterokrotny niemal — po przyjęciu na studia alumnów Seminarium Śląskiego i Częstochowskiego — wzrost ilości słuchaczy. Wprawdzie pewną poprawę obsługi kancelaryjnej przyniosło oddelegowanie do dziekanatu teologicznego ok. 1929 r. z kancelarii sekretariatu uczelni urzędniczki Eugenii Mąkówny, lecz nadal główny ciężar pracy administracyjnej spoczywał na dziekanie, względnie prodziekanie. Dopiero w 1945 r. wydział otrzymał etat *kierownika kancelarii*. Objęła go wspomniana E. Mąkówna, a po jej przejściu na emeryturę w roku akad. 1953/54, J. Piasecka.

Ze wzmianką o *systemie kancelaryjnym* Wydziału Teologicznego po raz pierwszy spotykamy się w roku 1864, z okazji przekazania przez ustępującego dziekana ks. Feliksa Sosnowskiego, przechowywanej w dziekanacie registratury kancelaryjnej swemu następcy ks. Józefowi Wilczkowi. Obejmowała ona, według protokołu zdawczo-odbiorczego, 59 *Aktenfascikel nach einzelnen Sachen geordnet* z lat 1805–1864, ale jak zaznaczono, akta te *höchst unvollständig und nicht geordnet sind*. W takim też stanie tzn. korespondencja w układzie numeryczno-chronologicznym, osobno księgi (dzienniki podawcze, katalogi, protokoły egzaminacyjne) w układzie rzeczowym, zdeponowano czasowo w kancelarii senatu, skąd przed 1912 r. przekazano je do zbiorów Archiwum UJ. W roku 1885 rektorat zarządził uporządkowanie akt wydziałowych, ale akcja ta nie objęła dziekanatu Wydziału Teologicznego. Dopiero w r. akad. 1894/95 podjęto próbę wprowadzenia w tych aktach układu rzeczowego, porządkując materiały archiwalne z lat 1865–1895 według 40 grup tematycznych. Do 1900 r. odnotowywano w dzienniku podawczym numer fascykułu, do którego dany dokument został wcielony. Pracę tę wykonali prawdopodobnie przydzieleni dorywczo do kancelarii dwaj kolejni bedele: J. Kolba i J. Zboś, którzy w ten sam sposób uporządkowali wówczas akta Wydziału Filozoficznego. W dzienniku podawczym z lat 1906–1908 sporadycznie już podawano przy poszczególnych pismach numer odnośnego fascykułu, po czym zaniechano tej praktyki. Sądząc jednak z zachowanych symboli registraturalnych nadal utrzymywano akta w układzie rzeczowym, opierając się na nieco zmodyfikowanym schemacie z 1895 r. Przyjęty porządek akt zachowano do 1925 roku. Wynika to ze spisu akt z lat 1862–1925 przekazanych do Archiwum UJ 28 III 1936 r. W dokumencie tym wymieniono 45 fascykułów w układzie rzeczowym dość kapryśnym i przypadkowym. W pierwszych 11 *jednostkach registratury* znalazły się wprawdzie akta katedr i zakładów, ale dalsze fascykuły miały już kolejność dowolną.

Mimo licznych niekonsekwencji tego systemu porządkowania akt z lat 1862–1925 posługiwano się nim przynajmniej do 1933 r. tzn. do wejścia w życie rozporządzenia Min. WRiOP z 1 IV 1933 r. o zasadach rejestracji i przechowywania akt w jednostkach administracji państwowej. Przepisy te wprowa-

dzono w kancelarii Wydziału Teologicznego tylko połowicznie i z dużym opóźnieniem. Wprawdzie w projektowanym planie akt z roku 1933 przewidziano podział registratury na kategorię „A” i „B”, a w ich obrębie na 33 względnie 12 grup rzeczowych, ale w praktyce nie przestrzegano tej klasyfikacji, przydzielając jednorodnie tematycznie akta do różnych fascykułów rzeczowych.

Pierwszą partię ułożonej w ten sposób registratury z lat 1926–1939 przejęło Archiwum UJ — bez jakichkolwiek spisów zdawczo-odbiorczych w 1945 r. z Archiwum Państwowego w Krakowie, gdzie przechowywano je w czasie okupacji hitlerowskiej. Korespondencję przekazał dziekanat Wydziału Teologicznego 4 I 1949 r., dołączając kilka miesięcy później (9 września) 56 egzemplarzy prac magisterskich i doktorskich sprzed 1939 roku. Była to akcja doraźna i bezplanowa, bowiem w ciągu 1953 r. zapewne w ramach *generalnych porządków* oddano do Archiwum UJ, w kilku partiach, dalsze materiały aktowe z okresu międzywojennego.

Tymczasem w kancelarii narastała bieżąca produkcja aktowa z okresu powojennego. W wyniku zachodzących zmian organizacyjnych była ona coraz bardziej zróżnicowana. Od 1 IX 1953 r. wprowadzono w kancelarii wydziału system bezdziennikowy, oraz jednolity dla całej uczelni rzeczowy wykaz akt (z podziałem na 61 haseł registratury), który zresztą ze względu na specyfikę funkcji dydaktycznych i naukowo-badawczych został rychło *zmodyfikowany*, co dodatkowo powiększyło bezład kancelaryjny, szczególnie dotkliwie odczuwany w okresie prac przygotowawczych do likwidacji wydziału.

W atmosferze dużego pośpiechu w jakim przeprowadzono akcję likwidacji wydziału nie zadbano o prawidłową repartycję pozostałości aktowej zlikwidowanej kancelarii, wydzielając mechanicznie bezużyteczną — jak sądzono — starszą część registratury z lat 1945–1954, którą jako sukcesję martwą, bez prowizorycznej choćby konsygnacji przekazano 30 X 1954 r. do Archiwum UJ. Pozostałą część akt (9 skrzyń w tym fragmenty registratury, akta studenckie, prace magisterskie i doktorskie, kopie dyplomów itp.) wywieziono 2 XI 1954 r. do Warszawy, gdzie jako sukcesja żywa miał stanowić załączek sekretariatu Akademii Teologii Katolickiej.

Nie przemyślany z punktu widzenia poszanowania proveniencji archiwalnej i szkodliwy podział jednorodnego zasobu aktowego skłonił ówczesne kierownictwo Archiwum UJ do wystąpienia, za pośrednictwem rektoratu UJ, do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego z wnioskiem o rewindykację przewiezioną do Warszawy registratury wydziału. Prowadzone od roku 1957 usilne starania spotkały się z życzliwym zrozumieniem rektoratu ATK, który 26 VII 1958 r. zdecydował się zwrócić do Archiwum UJ 76 tomów i fascykułów akt byłego Wydziału Teologicznego z lat 1945–1953/4, oraz ok. 600 teczek studentów i absolwentów. Mimo ponawianych wielokrotnie starań nie udało się jednak odzyskać wywiezionej do Warszawy części registratury m.in. protokołów egzaminów rocznych z roku akad. 1950/1, *kart ewidencyjnych dla słuchaczy szkół wyższych* z lat 1950/1–1953/4, tzw. *dzienników studenta* z roku 1953/4, które

prawdopodobnie zaginęły w trakcie dwukrotnej wędrowki między Krakowem a Warszawą.

Prace porządkowe nad zespołem akt Wydziału Teologicznego rozpoczęto w roku 1960, wydzielając w związku z inwentaryzacją dziewiętnastowiecznego zasobu aktowego najstarszą część registratury aktowej z lat 1796–1849. Opracowała ją dr A. Chełkowska-Żeleńska i opublikowała *Inwentarz akt Senatu i władz akademickich oraz Wydziałów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1796–1849* (Kraków 1962). Równocześnie w latach 1958–1960 dr K. Lewicki przystąpił do wstępnego uporządkowania drugiej części zespołu akt z lat 1850–1939, oraz późniejszych akcesji z okresu powojennego (1945–1954). Wstępna melioracja akt nie pozwoliła na odtworzenie kolejnych faz rozwojowych dokumentacji wydziału, a tym bardziej na rekonstrukcję pierwotnego, przedarchiwalnego układu. Nie można było przy tym dopuścić do zbyt daleko posuniętej indywidualizacji układu registraturalnego akt wydziału, ponieważ, przy wszystkich swoich odrębnościach stanowił on część składową dokumentacji całego uniwersytetu. Ponieważ problemy te w mniejszym lub większym stopniu występowały również przy porządkowaniu registratur pozostałych wydziałów, zdecydowano się opracować jednolity, oparty na zasadzie funkcji i zakresu czynności schemat układu rzeczowego, pozostawiając w obrębie poszczególnych działów miejsce na specyficzne dla danego wydziału kategorie akt. Przy budowie tego schematu starano się w miarę możliwości wykorzystać uformowane już w kancelarii fascykuły rzeczowe akt, nadając im jedynie nowy porządek zgodny z treścią i chronologią poszczególnych wiązek.

Zespół akt Wydziału Teologicznego składa się z 293 jednostek archiwalnych z wyraźną ilościową przewagą dokumentacji studenckiej. W inwentarzu znalazły ponadto odbicie liczne zmiany systemu studiów i toku nauczania okresu powojennego m.in. materiały dotyczące rekrutacji na studia, oraz akta związane ze ścisłą kontrolą i reglamentacją studiów. Nie zachowały się natomiast w komplecie materiały dotyczące egzaminów (roczne i półroczne) z lat 1850–1909. Liczne luki występują również w zbiorze protokołów tzw. egzaminów zawodowych z okresu poprzedzającego wprowadzenie magisteriów. Brak jest pełnej dokumentacji istotnych dla organizacji studiów teologicznych relacji z konsystorzem biskupim, których śladów szukać należy w aktach Kurii Metropolitalnej w Krakowie.

Objęty niniejszym inwentarzem podstawowy zręb materiałów źródłowych dla badań nad dziejami Wydziału Teologicznego w latach 1850–1954 łączy się tematycznie z analogiczną grupą akt opisaną w *Inwentarzu akt Senatu Akademickiego Uniwersytetu Jagiellońskiego 1849–1939* (zwłaszcza syg. S II 798 — 806) oraz jego kontynuacji dla lat 1945–1953 (syg. S III 45). Cenne uzupełnienie nieść mogą również materiały aktowe władz zwierzchnich: dla okresu austriackiego tzw. rewindykaty wiedeńskie (akta Ministerium für Cultus und Unterricht) przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych, a dla okresu międzywojennego — akta Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przechowywane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie.